

مشروطه شرعی و مشروطه شرطی

۴

■ گروه پژوهشگران
■ انتشارات طرح فردا
■ ۱۲۰ صفحه

نهیضت مشروطه به لحاظ دینی دو خوانش اصلی دارد و این اثر به نوعی بازخوانی نظریات میرزای نائینی و شیخ فضل الله نوری درباره مشروطه است. این دو خوانش در سراسر دوره‌های بعدی نیز قابل ردیابی است. یکی مشروطه‌خواه و دیگری مشروطه‌خواه و به تناسب انتخاب هر یک از این رویکردها نوع جهان‌بینی، پردازش به مسائلی چون استبداد و استعمار، جمهوریت و مردم، پارلمان، انتخابات و... متفاوت خواهد بود.

شیخ فضل الله نوری و مشروطیت

۵

■ رویارویی دو اندیشه
■ مهدی انصاری
■ انتشارات امیرکبیر
■ ۴۶۸ صفحه
■ ۹۵ هزار تومان

از جریان مشروطیت در ایران می‌توان تحلیل‌ها و برداشت‌های گوناگونی داشت. هرچه باشد، این رویداد نقطه عطفی در تاریخ ایران به شمار می‌رود اما سیل غرب‌زدگی که در جامعه به منظور آزادی‌خواهی و مشروطه‌خواهی ظاهر شد، چنان فراگیر بود که بسیاری از معتقدان به دیانت اسلام را به کام خود کشید. این اثر تلاشی است برای آشنایی مخاطب با اندیشه شیخ فضل الله به عنوان یکی از سخنگویان اصلی در جنبش مشروطه و شیوه مواجهه او با مفاهیمی چون قانون و عدالت را واکاوی می‌کند.

شیخ فضل الله نوری و مکتب ...

۶

■ علی ابوالحسنی
■ موسسه مطالعات
■ تاریخ معاصر ایران
■ ۳۸۸ صفحه
■ ۱۰۰ هزار تومان

بررسی تاریخ مشروطه بدون پرداختن به مواضع فکری و سیاسی شیخ فضل الله نوری امکان‌پذیر نیست. شیخ در مراحل گوناگون تاریخ مشروطیت دخیل بوده و حتی در گفت‌وگو درون دینی نوعی رویارویی با علمای نجف به ویژه آیت الله نائینی داشت. کتاب شیخ فضل الله نوری و مکتب تاریخ‌نگاری مشروطه در پی به چالش کشیدن داوری‌های تاریخی درباره این عالم عصر مشروطه است.

آزادی در ذات مسیحیت نیست و تاریخ این جمعیت نشان از مبارزات طولانی آنان در این راه دارد، به مبانی موجود در اسلام و به‌ویژه تشیع در رابطه با آزادی می‌پردازد و معتقد است که آزادی در ذات اسلام قرار دارد. همچنین وی با اشاره به بیماری تکفیر که سکه رایج آن دوران شده بود، آن را بختکی می‌نامد که بر اندیشه و عمل سایه افکنده و آزادی بیان و اندیشه را به حاشیه می‌راند.

شرایط نماینده

فصل پنجم که آخرین فصل کتاب است، به بحث پیرامون شرایط مداخله مجلس و نسبت آن با مشروعت اختصاص دارد. وظایف مجلس و دولت در این فصل در قالب دوگانه وکالت و حاکمیت توضیح داده می‌شود. نائینی سه شرط برای ایفای نقش وکالت ملت قائل است. نخست اجتهاد در سیاست، سپس بی‌غرضی و بی‌طمعی و در نهایت غیرت دینی و ملی آورده شده است و برای نمایندگی مجلس شرط عدالت را واجب نمی‌داند چرا که این امر برخلاف نیابت شرعی، یک نیابت سیاسی است و نیاز به عدالت ندارد. بنا به توضیح «تنبيه الأمه» اقلیت‌های مسلمان می‌توانند صاحب وکیل باشند. نائینی وظایف نمایندگان مجلس را عبارت می‌داند از: تطبیق دخل و خرج مملکت که در قالب اخذ خراج و مالیات توضیح داده می‌شود. در زیرمجموعه این وظیفه کیفیت اخذ، معیار و مقدار دریافت نیز به تفصیل ذکر شده است. این وظیفه شامل دو مرحله وضع و قوانین است. این وظیفه شامل دو مرحله وضع و نسخ قانون و تطبیق آن با شریعت می‌شود. قوانین بر دو نوع قابل تقسیم است؛ یکی قوانین ناظر بر رفتار شهروندان و دولت و دیگری قانون ناظر بر حسن اجرای قوانین است. سومین وظیفه نماینده تفکیک قوای مملکت است که در ادبیات مشروطه با عنوان «تجزیه قوا به شعب سه‌گانه» شناخته می‌شود. فصل پنجم پس از پرداختن به بحثی در باب مراودت اسلام و غرب و وجوه تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آن دو پایان می‌یابد.

پس از این فصل کتاب دارای یک بخش خاتمه است که نائینی در خلال آن لحن فقیهانه خود در کل متن را به لحنی نظریه‌پردازانه تغییر می‌دهد و تلاش می‌کند تبیینی علمی در رابطه با شیوع استبداد در جهان اسلام ارائه دهد و بنابر استدلال خود در جریان کتاب توصیه‌هایی برای عبور از استبداد و بازگشت مجدد اسلام به وضعیت متعارف ارائه می‌دهد.

نائینی سه شرط برای ایفای نقش وکالت ملت قائل است. نخست اجتهاد در سیاست، سپس بی‌غرضی و بی‌طمعی و در نهایت غیرت دینی و ملی آورده شده است و برای نمایندگی مجلس شرط عدالت را واجب نمی‌داند چرا که این امر برخلاف نیابت شرعی، یک نیابت سیاسی است و نیاز به عدالت ندارد

که عبارتند از شورای عمومی ملی مشورت دهد و این امر در سیره پیامبر تا زمان بنی امیه محفوظ بوده است. او با اشاره به مفهوم شورا در قرآن به تبیین این ادعا می‌پردازد و با ارجاع به آیه ۱۵۹ سوره آل عمران، آن را محکم‌ترین دلیل قرآنی برای وجوب شورا می‌داند. همچنین با مطرح ساختن شورا در سیره امام علی (ع) می‌کوشد تا پلی میان مفهوم شورا با صدر اسلام بزند. به باور مؤلف «تنبيه الأمه» امر سیاسی در اسلام در ذات خود شورایی است و حتی معصوم نیز نمی‌تواند در امور سیاسی نه منصوصات شرعی خارج از شورا حکمروایی کند. در کنار بحث شورا موضوع دیگری که از منظر نائینی مشروعت در اسلام را ضمانت می‌کند، ملکه تقوا و عدالت در حکمران است که بالاترین مرتبه آن را متعلق به عصمت معصوم، پس از آن در عدالت مجتهد جامع شرایط در مسائل علمی و قضاء و در مرتبه پایین‌تر در عدالت مؤمنان می‌داند که شرط امامت جماعت، شهادت شهود و... است. وی بیان می‌دارد که جامعه اسلامی پس از غیبت تا زمان مشروطه فاقد این عناصر مشروعت بوده است و با وقوع این انقلاب دست کم رکن شورایی آن بار دیگر احیا شد. مفهوم مهمی که در قالب مشروطه به آن پرداخته می‌شود، وجوب تدوین قانون اساسی است. این قانون قرارداد معیار است که هدف از آن تنظیم روابط میان قوه مقننه و مجریه ذکر شده و مهم‌ترین کارویژه چنین سندی تفکیک امور سیاسی از امور شرعی و شخصی است و نائینی مبنای این تفکیک را مقتضیات مذهب می‌داند. در پرتو وجود چنین قانونی است که نظارت معنا می‌یابد و محدودسازی حکومت از طریق آن میسر می‌شود.

رفع شبهات

چهارمین فصل کتاب به موضوع شبهات و تلاش برای پاسخ‌گویی به آن‌ها اختصاص دارد. نائینی دلیل این بررسی را پاسخ‌گویی به تردیدهای که در میان مؤمنان ایجاد شده و نگرانی از برقراری این همانی میان استبداد و مذهب در اذهان ناظران خارجی که از اندیشه اسلامی آگاهی ندارند، بیان می‌کند. در این فصل نائینی تلاش دارد به مغالطات در رابطه با مفاهیم موجود در بحث دفاع از مشروطه پاسخ دهد. یکی از مهم‌ترین این مغالطه‌ها در رابطه با مفهوم آزادی سیاسی و مشروطه است که مخالفان مشروطه استدلال می‌کنند این امر در رابطه با جوامع غربی صدق می‌کند و چون اسلام دارای احکام مفصل در معاملات و سیاست است، بی‌نیاز به رجوع به عقول ناقصه بشر است. حال آنکه نائینی با بیان این امر که